

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। विश्वे देवाः। जगती, ७ त्रिष्टुप्

अस्माकं मित्रावरुणावतं रथमादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचाभुवा।

प्र यद्वयो न पत्नन्वस्मन्स्परि श्रवस्यवो हृषीवन्तो वनर्षदः ॥ २.०३१.०१

अस्माकम्- नः। रथम्- वाहनं लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकम्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। मित्रावरुणा- हे मित्रावरुणौ। आदित्यैः- अखण्डप्रकृतिजैः। रुद्रैः- द्रुतगतिभिः। वसुभिः- चित्तवृत्तिस्तम्भकारकैः। सचाभुवा- सह। अवतम्- रक्षतम्। वस्मनः परि- वासस्थानात् स्वगृहात्। वयो न- पक्षिण इव। प्र पत्नन्- पतन्तः। श्रवस्यवः- श्रुतिकामाः। हृषीवन्तः- उत्साहवन्तः। वनर्षदः- सम्भजनशीलहृत्स्थिताः रंहणप्रतीका रथा भवन्ति। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः ॥१॥

अध स्मा न उदवता सजोषसो रथं देवासो अभि विक्षु वाजयुम्।

यदाशवः पद्याभिस्तित्रतो रजः पृथिव्याः सानौ जङ्घनन्त पाणिभिः ॥ २.०३१.०२

अध- अधुना। नः- अस्माकम्। रथम्- वाहनं लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकम्। विक्षु- प्रजासु। वाजयुम्- सम्पत्कामम्। सजोषसः- सहृदयाः। देवासः- देवाः। अभि- आभिमुख्येन। उत् अवत- रक्षत। पद्याभिः- पद्भिः। पाणिभिः- भुजैश्च। गतिभिः समीचीनकर्मभिश्चेति भावः। आशवः- क्षिप्रगामिनः। रजः- अन्तरिक्षं प्राणमयकोशमित्याध्यात्मिके। तित्रतः- तरन्तः। पृथिव्याः- भूम्याः। सानौ- समुच्छ्रिते देशे। जङ्घनन्त- सरन्ति ॥२॥

उत स्य न इन्द्रो विश्वचर्षणिर्दिवः शर्धेन मारुतेन सुक्रतुः।

अनु नु स्थात्यवृकाभिरूतिभी रथं महे सनये वाजसातये ॥ २.०३१.०३

उत- अपि च । स्यः- सः । नः- अस्माकम् । इन्द्रः- परमेश्वरः । विश्वचर्षणिः- सर्वदर्शी । दिवः-
नभसः । मारुतेन शर्धेन- मरुद्गणेन । सुक्रतुः- शोभनसङ्कल्पः । अवृकाभिः- अनावृताभिः ।
ऊतिभिः- रक्षाभिः । महे- महत्यै । सनये- लब्धये । वाजसातये- हव्यलाभाय । रथम् । नु- क्षिप्रम् ।
अनु स्थात्- अधितिष्ठतु ॥३॥

उत स्य देवो भुवनस्य सक्षणिस्त्वष्टा ग्राभिः सजोषा जूजुवद्रथम् ।

इळा भगो बृहद्विवोत रोदसी पूषा पुरंधिरश्विनावधा पती ॥ २.०३१.०४

उत- अपि च । स्यः- सः । देवः- द्योतनशीलः । भुवनस्य- जगतः । सक्षणिः- सेव्यः । त्वष्टा-
आत्मसूर्यः शिल्पी । ग्राभिः- स्त्रीशक्तिभिः । सजोषाः- सहृदयो भूत्वा । रथम् । जूजुवत्- प्रेरयतु ।
इळा- वागधिदेवता । बृहद्विवा- महाप्रकाशिका । भगः- सौभाग्याधिदेवता । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ ।
पूषा- पोषक आत्मसूर्यः । पुरन्धिः- उषा ज्ञानोदयदेवता । पती- तस्या भतारौ । अश्विना-
प्राणापानेशनशक्तिभूतावश्विनौ । अध- च । प्रेरयन्तु ॥४॥

उत त्ये देवी सुभगे मिथूदृशासांनक्ता जगतामपीजुवा ।

स्तुषे यद्वा पृथिवि नव्यसा वचः स्थातुश्च वयस्त्रिवया उपस्तिरे ॥ २.०३१.०५

उत- अपि च । त्ये- ते । देवी- द्योतनशीले । सुभगे- सौभाग्यवत्यौ । मिथूदृशा- परस्परं
पश्यन्त्यौ । जगताम् । अपीजुवा- प्रेरयिष्यौ । उषसानक्ता- उषाश्च रात्रिश्च । दैवप्रज्ञा च मनुष्यप्रज्ञा
चेत्याध्यात्मिके । पृथिवि- हे भूमे । हे नभः । वाम्- युवाम् । नव्यसा- अभिनवेन । वचः- मन्त्रेण ।
स्तुषे- स्तौमि । त्रिवयाः- भूर्भुवःसुवराख्यान्नप्राणमनोमयहव्यसम्पन्नोऽहम् । स्थातुश्च वयः-
ओषध्यादिहव्यम् । उपस्तिरे- उपस्तृणे । उपस्तरणपूर्वकं यच्छामि ॥५॥

उत वः शंसमुशिजामिव श्मस्यहिर्बुध्योऽज एकपादुत ।

त्रित ऋभुक्षाः संविता चनो दधेऽपां नपादाशुहेमा धिया शमि ॥ २.०३१.०६

उत- अपि च । वः- युष्माकम् । शंसम्- मन्त्रम् । उशिजाम्- कामयमानानाम् । इव । श्मसि-
कामयामहे । अहिर्बुध्न्यः- रुद्रः । अहीनमूलः । अजः- जन्मरहितः । एकपात्- एकगतिः । त्रितः-
तीर्णः । ऋभुक्षाः- उरु भासमानः । सविता- सूर्यः । अपां नपात्- मूलशक्तिधाराजः । आशुहेमा-
क्षिप्रगामी । धिया- स्वधारणया । शमि- शान्तभावनायाम् । चनः- ध्यानभावनादिहव्यम् । दधे-
धारयति ॥६॥

एता वौ वश्म्युद्यता यजत्रा अतक्षन्नायवो नव्यसे सम् ।

श्रवस्यवो वाजं चकानाः सप्तिर्न रथ्यो अहं धीतिमश्याः ॥ २.०३१.०७

वः- युष्माकम् । एता- इमानि । उद्यता- उद्यतानि । वश्मि- कामये । यजत्राः- पूज्याः । आयवः-
उपासकाः । नव्यसे- अभिनवाय भावनाय । सं अतक्षन्- सम्यगकुर्वन् । श्रवस्यवः- श्रुतिकामाः ।
वाजम्- हव्यम् । चकानाः- उद्दीपयन्तः । कन दीप्तिकान्तिगतिषु । सप्तिर्न रथ्यः- अश्वो रथीव ।
धीतिम्- अस्मच्चित्तधारणाम् । अश्याः- व्याप्तुवन्तु ॥७॥

Dr. Ramesh Chandra